

EDYTA RADZEWICZ
Uniwersytet Warszawski

IRLANDZCY TRAWELERZY I STATUS MNIEJSZOŚCI ETNICZNEJ*

„To historyczny dzień dla naszych Trawelerów i dzień dumy dla Irlandii”.

premier Enda Kenny

„Nareszcie możemy cieszyć się z bycia zarówno Irlandczykami, jak i Trawelerami. [...] Członkowie społeczności trawelerskiej nie muszą już negować swojej tożsamości ze strachu przed reperkusjami przybierającymi postać upokorzeń, segregacji czy przeświadczenia «jesteś bezwartościowy». [...] Skrywane marzenia i ambicje, które przez pokolenia były niedostępne, teraz wydają się realne”.

aktywistka trawelerska Rosaleen McDonagh

Po ponad trzech dekadach starań, 1 marca 2017 roku, Irlandzcy Trawelerzy zostali oficjalnie uznani za mniejszość etniczną w Republice Irlandii. Aktu tego dokonał irlandzki premier (*Taoiseach*) Enda Kenny przed izbą niższą irlandzkiego parlamentu (*Dáil*). Przyznanie statusu zostało poparte ponadpartyjnym po-

Adres do korespondencji: edytaradzewicz@gmail.com

* Podstawą artykułu jest tekst ogłoszony podczas XVI Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego (wrzesień 2016) w grupie tematycznej zatytułowanej „Etniczne wyzwania naszych czasów”. Wystąpienie zjazdowe skupiało się na polityce negacji trawelerskiej etniczności oraz wynikach badań własnych na temat stosunku Trawelerów do starań o status mniejszości etnicznej (zob. dalej przypis 13). Przyznanie tego statusu wymagało modyfikacji tematu artykułu.

rozumieniem oraz spotkało się z owacją na stojąco ze strony parlamentarzystów oraz trawelerskich aktywistów obecnych na parlamentarnej galerii. Setki Trawelerów, którzy przyjechali do stolicy kraju z różnych zakątków Irlandii, świętowały ten historyczny dla społeczności moment. Oficjalne uznanie odrębności etnicznej Irlandzkich Trawelerów zakończyło długoletnią politykę negacji trawelerskiej etniczności przez irlandzkie władze (McVeigh 2008). Miało również ważny wymiar symboliczny. Jak dowiadujemy się z wypowiedzi jednej z czołowych obecnie trawelerskich aktywistek, przyznanie statusu niesie ze sobą nie tylko oczekiwanie ostatecznego odcięcia się na poziomie państwa od dotychczasowej polityki, która opierała się na postrzeganiu Trawelerów i ich sposobu życia w kategoriach „problemu społecznego”, ale i nadzieję na nowe miejsce na bardziej równościowych zasadach dla społeczności trawelerskiej w coraz bardziej różnorodnej Irlandii (McDonagh 2017).

Odwołując się do literatury oraz wniosków z badań własnych, przedstawiam tu mobilizację etniczną Irlandzkich Trawelerów. Przypadek tej niewielkiej grupy etnicznej wydaje się bardzo interesujący w kontekście współczesnych rozważań nad etnicznością i grupą etniczną, choć wciąż mało znany w polskim piśmiennictwie naukowym. Rozpaczynam od jej opisu. Następnie krótko omawiam zarówno politykę irlandzkich władz wobec trawelerskiej etniczności, jak i historię trawelerskiej drogi do uznania grupy za mniejszość etniczną. Na koniec formułuję kilka konkluzji na temat konsekwencji przyznania statusu.

KIM SĄ IRLANDZCY TRAWELERZY

Irlandzcy Trawelerzy (ang. *Irish Travellers*) to rdzenna, tradycyjnie koczownicza grupa, którą w przeszłości określano między innymi jako *Tinkers*. Obecnie nazwa ta, podobnie jak większość pozostałych egzoetnonimów, ma pejoratywny wydźwięk. Jeśli zapytamy członków społeczności, jak sami siebie określają, to najczęściej odpowiadają: *Travellers* albo *Irish Travellers*, mimo że we własnym języku mówią o sobie *Pavee* albo *Mincéirs*¹. Próby tłumaczenia słowa *Travellers* na język polski okazują się problematyczne. Proponuję więc użycie zamiennie terminów Trawelerzy oraz Irlandzcy Trawelerzy — oba człony pisane wielką literą, aby podkreślić etniczny charakter grupy oraz uniknąć problemów wynikających z wcześniejszych prób jej identyfikacji (zob. Radzewicz 2016, s. 80; 2017). Przymiotnik „irlandzki” w odniesieniu do Trawelerów piszę wielką literą. Z jednej strony wiąże się to z przekonaniem, że irlandzkość jest ważną częścią tożsamości kulturowej grupy i taka nazwa podkreśla jej rdzenność i te-

¹ Próby upowszechnienia tej nazwy podjęła trawelerska elita intelektualna skupiona wokół organizacji *Pavee Point Traveller and Roma Centre* oraz *Mincéirs Whiden*. Można spekulować, że nie przyniosły one oczekiwanych rezultatów, dlatego że wciąż wielu Trawelerów „nie lubi”, gdy *Buffers*, czyli nie-Trawelerzy, używają ich języka (takie wrażenie odniosłam podczas moich badań). Nie bez znaczenia jest również fakt, że coraz mniej Trawelerów zna własny język.

rytorialny związek z wyspą Irlandią, z drugiej z fascynacją ideą nomadologii². Podwójną tożsamość kulturową Irlandzkich Trawelerów wyraża symbolicznie promowana od niedawna przez trawelerskich aktywistów nazwa własna — *Native Irish Travellers* (ang.).

Tradycyjnie wielu badaczy uważało, że Irlandzcy Trawelerzy są najprawdopodobniej kontynuatorami kultury i sposobu życia celtyckiej Irlandii (*Gaelic Ireland*)³. Powoływano się na najstarsze zapisy historyczne odnoszące się do społeczności trawelerskiej, przywoływano posługiwanie się językiem o rodowodzie celtyckim albo specyfikę kulturową Trawelerów: praktykowanie nomadyzmu, zorganizowanie społeczności w grupach rodzinnych, wykonywanie specyficznych zawodów oraz tradycje muzyczne (zob. Helleiner 2003). Mocno zakorzenione było przekonanie, że kultura Trawelerów jest wyłącznym sposobem adaptacji do biedy i jako potomkowie Irlandczyków nie stanowią oni tym samym odrębnej grupy etnicznej.

W irlandzkim dyskursie nauk społecznych trwała jednak debata, w której nadal stawiano następujące pytania: Czy Trawelerzy stanowią odrębną grupę etniczną? Czy posiadają własną kulturę, czy raczej stanowią subkulturę kultury irlandzkiej? Przełom w poszukiwaniu odpowiedzi na powyższe pytania przyniosły badania genetyczne z użyciem DNA⁴. Wstępne wyniki sugerowa-

² Stworzona przez francuskich filozofów Gillesa Deleuze'a i Feliksa Guattariego (1986) koncepcja nomadologii była manifestem filozoficznym oraz reakcją na wyzwania postmodernizmu. Sięgnęli oni po figurę nomadycznej maszyny wojennej. Inspirację czerpali między innymi z filozofii Nitetzscheho. W myśl tej koncepcji pojawiający się zawsze z zewnątrz nomadyczni wojownicy stwarzają zagrożenie dla państwa, sztuki, nauki, centralnej władzy i terytorialności. Idea nomadologii ma wyrażać również pragnienie podmiotowości jako zaprzeczenia wszelkich ustanowionych konwencji (zob. Banasiak 1988). Deleuze i Guattari (1986, s. 23) zwrócili przy tym uwagę na etnocentryzm osiadłych widoczny w terminologii badawczej, dlatego nawoływali do tworzenia specjalnej metodologii badania nomadów: „Historia zawsze jest i była pisana z punktu widzenia osiadłych oraz w imię państwa unitarnego [...], nawet jeśli tematem są nomadzi. To czego brak to nomadologia, przeciwieństwo historii”.

³ Wczesnośredniowieczna celtycka Irlandia żyła raczej z pasterstwa niż uprawy ziemi i miała zdecentralizowany system polityczny. Do czasu pierwszych podbojów kraju, zapoczątkowanych przez najazd Normanów w 1169 roku, była podzielona na małe jednostki polityczne zwane *tuaths* (irl.), w których królowie, rozmaici naczelnicy, ludzie wolni oraz poddani powiązani byli ze sobą za pomocą związków: patron i klient (Foster 1988, s. 9–10). Pastoralny model wyżywienia, przemieszczanie się pomiędzy królestwami oraz istnienie wielu wędrownych grup zawodowych: poetów, bardów, medyków, błaznów, spekulantów, muzyków, kupców oraz rzemieślników — wszystko to sprawiło, że powstało dynamiczne i mobilne społeczeństwo (Helleiner 2003, s. 12).

⁴ Badania zostały przeprowadzone przez międzynarodowy zespół genetyków z irlandzkiej Royal College of Surgeons oraz Uniwersytetu Edynburskiego. Wykorzystano metodę DNA, która określa, w jakim czasie powstała dana populacja. Wyniki wskazują, że w przypadku społeczności trawelerskiej doszło do tego od 8 do 14 pokoleń wstecz, więc ok. 420 lat temu. W badaniu porównano próbki DNA pochodzące od ponad 11 000 ludzi, Trawelerów, angielskich Cyganów i Romów, osiadłych Irlandczyków, Brytyjczyków oraz mieszkańców kontynentalnej Europy i innych części świata. Wyniki badań nie wskazały na występowanie podobieństw genetycznych między Irlandzkimi Trawelerami a Cyganami/Romami. W ten sposób ostatecznie obaliły popularny mit, że społeczność trawelerska posiada „geny cygańskie” (zob. Acton 1994).

ły, że do zróżnicowania genetycznego mogło dojść od 500 do 1000 lat temu, najnowsze zaś pokazały, że pod koniec XVI wieku w związku z praktykowaną przez Trawelerów endogamią wyodrębniła się genetycznie odmienna grupa, w rezultacie czego różnią się oni dzisiaj genetycznie od osiadłych Irlandczyków w takim stopniu jak na przykład Hiszpanie.

Te ustalenia genetyczne dużo wnoszą do toczącej się od końca XIX wieku debaty na temat pochodzenia społeczności trawelerskiej⁵. Postawiono wiele różnych hipotez oraz stworzono szereg „opowieści” na temat pochodzenia grupy, powstał spór o to, czy korzenie Trawelerów sięgają czasów przedkolonialnych czy kolonialnych (Radzewicz 2012, 2016, 2017). Niektórzy badacze (zob. np. Okely 1983; Helleiner 2003) zaliczają Irlandzkich Trawelerów do społeczności, które mają (sporne) korzenie, ale nie posiadają historii. Przypisanie Trawelerom statusu tzw. ludu bez historii wynika z braku solidnych studiów archiwalno-historycznych, zwłaszcza dotyczących okresu angielskiego kolonializmu w Irlandii. Badania genetyczne ich nie zastępują, ale pozwalają obalić jedną z najpopularniejszych hipotez, że Trawelerzy są potomkami osiadłych Irlandczyków, ofiar serii dwudziestowiecznych klęsk głodu. Odkrywanie korzeni Irlandzkich Trawelerów nie jest łatwe ze względu na skomplikowane dzieje irlandzkiej historii, a w konsekwencji dużą mobilność ludności wiejskiej, dlatego Jim MacLaughlin (1995, 1999) namawia do sięgnięcia po definicję nomadów komercyjnych Aparny Rao (1987). Zgodnie z nią Irlandzcy Trawelerzy to: „endogamiczni nomadzi, będący w większości wtórnymi wytwórcami dóbr i usług oraz korzystający głównie z zasobów wytworzonych przez inne populacje” (1987, s. 1, cyt. za: MacLaughlin 1995, s. 11). Warto przytoczyć argumenty MacLaughlina za użytecznością tej definicji. Nomadzi nie mają roszczeń terytorialnych wobec kraju w którym żyją, czemu odpowiada status Trawelerów w irlandzkim społeczeństwie — „wykluczonych” oraz żyjących na marginesie. W ten sposób uwzględnia się ich odrębność i odseparowanie od osiadłych Irlandczyków, choć nie kwestionuje istniejących od wieków powiązań między tymi grupami.

⁵ Genetyka i nauki społeczne mają za sobą niechlubną historię, między innymi w postaci dziewiętnastowiecznej teorii ras, za sprawą której Irlandzcy Trawelerzy zostali zdegradowani do rangi użytkowników języka, swego rodzaju łączników ze starożytną Irlandią, badacze związani z brytyjskim The Gypsy Lore Society ustalili wówczas, że język Trawelerów ma rodowód celtycki. Warto podkreślić, że w przypadku Cyganów/Romów było dokładnie odwrotnie. Badania nad ich językiem pozwoliły odkryć jego indyjskie korzenie, co określiło pochodzenie społeczności (Okley 1983, s. 11). Posiadanie egzotycznych, indyjskich korzeni stało się głównym kryterium prawdziwości danej grupy. Irlandzkim Trawelerom przypisano celtyckie, a nie indyjskie korzenie, ich odpowiednio wpasowano w hierarchę rasową grup wędrownych stworzoną przez ówczesną brytyjską cyganologię. Niewielka mniejszość „prawdziwych Cyganów” była akceptowana, bo ich styl życia determinowała rasa, a większość rdzennych społeczności, których koczownictwa nie wiązano z rasą, oceniono jako zdegenerowaną część populacji. Taka wartościująca hierarchia znacząco przyczyniła się do zakwestionowania autentyczności rdzennych grup wędrownych z Wysp Brytyjskich, czyli Irlandzkich i Szkockich Trawelerów (Mayall 1988, s. 80; Okely 1994, s. 14).

Status ludu bez historii w dużym stopniu był konsekwencją irlandzkiego nacjonalizmu końca XIX wieku. Trawelerzy, podobnie jak inne ówczesne mniejszości, w okresie dążeń niepodległościowych oraz budowania wolnej Irlandii zostali wykluczeni poza nawias irlandzkiej historii oraz debaty o nowoczesnej Irlandii. W większości historycznych tekstów nacjonalistycznych i rewizjonistycznych brak jakiegokolwiek wzmianki o trawelerskiej mniejszości (Helleiner 2003; Bhreatnach 2007; Delaney 2003; Fanning 2012). Delaney (2003, s. 82) podkreśla, że w nielicznych przypadkach Trawelerzy pojawiają się jako pasywni uczestnicy procesów historycznych — narodowi włóczędzy albo ofiary eksmisji, systemu plantacji i klęsk głodu. Przyczyniło się to do umocnienia poglądu, że walka o niepodległość ich nie dotyczyła oraz postrzegania jako irytującego anachronizmu w nowoczesnym narodowym państwie (MacLughlin 1998; Delany 2007; Fanning 2012).

Irlandzki dyskurs naukowy o trawelerskiej etniczności wniósł ważny wkład do debaty o statusie społecznym i prawnym Irlandzkich Trawelerów. Pojęcie etniczności wywarło istotny wpływ na studia im poświęcone i przyczyniło się do powstania nowego sposobu rozumienia społeczności. Przyniosło też zmianę podejścia do kultury trawelerskiej jako kultury odrębnej i wartościowej samej w sobie, a nie krótkoterminowej adaptacji do biedy czy marginalności (McCann, Ó'Síocháin, Ruane 1994, s. 11). Od lat siedemdziesiątych XX wieku Trawelerzy w pracach naukowych klasyfikowani są jako grupa etniczna (zob. m.in. Gmelsh 1975; Gmelsh, Gmelsh 1976; Okely 1983). Większość autorów odwołuje się do teorii etniczności Frederica Bartha (zob. np. Barth 2004). W latach dziewięćdziesiątych dyskusja na temat ich odrębności osiągnęła kulminację, między innymi za sprawą konferencji irlandzkiego towarzystwa antropologicznego poświęconej trawelerskiej etniczności (McCann, Ó'Síocháin, Ruane 1994). Obecnie badacze są zgodni — Trawelerzy stanowią grupę etniczną z odrębną kulturą (Equality Authority 2006). Od reszty mieszkańców zielonej wyspy odróżnia ich odrębny system wartości, poszerzona rodzina trawelerska oraz nomadyzm. Mają własny język oraz specyficzny model zarobkowania. Sami postrzegają siebie jako odrębnych od nie-Trawelerów i za takich są przez nich uważani. W większości prac i studiów z ostatniej dekady nie zajmowano się już pytaniem, czy Trawelerzy stanowią mniejszość etniczną, lecz dlaczego irlandzki rząd od lat nieprzerwanie prowadził politykę negacji trawelerskiej etniczności (np. McVeigh 2008).

W Republice Irlandii społeczność trawelerską obecnie szacuje się na około 40 tysięcy, co stanowi 0,6% ogólnej populacji⁶. Trawelerzy zamieszkują również Wielką Brytanię oraz Stany Zjednoczone. Choć są tak nieliczni, to stanowią jedną z grup najbardziej wykluczonych w irlandzkim społeczeństwie: 80,2% to bezrobotni, tylko 1% ma wyższe wykształcenie, 55% skończyło edukację przed

⁶ Są to szacunki organizacji trawelerskich. W ostatnim irlandzkim spisie ludności (Census 2016) przynależność do społeczności trawelerskiej zadeklarowało 30 987 osób.

piętnastym rokiem życia, Trawelerki żyją o 11,5 roku krócej niż kobiety w ogólnej populacji, Trawelerzy o 15,1, współczynnik samobójstw trawelerskich kobiet jest pięciokrotnie, a trawelerskich mężczyzn blisko siedmiokrotnie wyższy niż w ogólnej populacji (AITHS 2010; Census 2016).

Liczne raporty na temat sytuacji społecznej społeczności trawelerskiej (na przykład Raport TF 1995; ECRI 2013; ECSR 2016) pokazują, że Irlandzcy Trawelerzy niezmiennie pozostają jedną z najbardziej dyskryminowanych grup mniejszościowych w irlandzkim społeczeństwie, we wszystkich sferach życia. W ich przypadku można mówić nie tylko o doświadczaniu dyskryminacji bezpośredniej, ale i systemowej.

Jedną z najważniejszych kwestii, poza potrzebą większej inkluzji społecznej, jest głęboki kryzys krajowej strategii zakwaterowania Trawelerów. Szacuje się, że 70% Trawelerów żyje w przeludnionych oraz często niezdrowych lub niebezpiecznych warunkach, a ponad 18% to zarejestrowani bezdomni (Pavee Point 2016). W ostatnich latach znacząco wzrosła liczba rodzin trawelerskich żyjących w tzw. nieautoryzowanych obozowiskach (*unauthorised sites*)⁷.

Znamienny przypadek antytrawelerskiego protestu ludności lokalnej miał miejsce w 2015 roku, po tragedii w Carrickmines w południowym Dublinie, gdzie w wyniku pożaru spowodowanego wadliwym stanem instalacji przeciwpożarowej na tymczasowym miejscu postojowym, które funkcjonowało od ponad ośmiu lat, zginęło dziesięcioro Trawelerów, w tym pięcioro dzieci. Próba stworzenia zastępczego miejsca postoju dla rodzin, które przeżyły pożar, spotkała się ze stanowczym sprzeciwem lokalnej ludności, trwał protest z anytrawelerskim hasłami i blokada miejsca. Skala i kontekst tego protestu oburzyły irlandzką opinię publiczną, mimo to ocalałe rodziny zostały zakwaterowane na obrzeżach miasta, tuż obok wysypiska śmieci.

Negatywne nastroje wobec Trawelerów utrzymują się w irlandzkim społeczeństwie, a nawet się pogłębiły mimo kilku pozytywnych zmian (MacGréil 2010). Ponad 70% osiadłych Irlandczyków nie zaakceptowałaby przyjaciela Trawelera, a blisko 80% byłoby niechętnych zakupowi domu w bliskim sąsiedztwie Trawelerów. Co piąty Irlandczyk (18,2% respondentów) pozbawiłby Trawelerów irlandzkiego obywatelstwa, w tym 8,9% przyznałaby im sta-

⁷ Zgodnie z obowiązującą ustawą The Housing (Traveller Accommodation) Act 1998 samorządy lokalne są głównymi wykonawcami krajowej strategii zakwaterowania Trawelerów. Nałożono na nie między innymi obowiązek dokonywania cyklicznej diagnozy potrzeb w zakresie trawelerskiego zakwaterowania, a na jej podstawie tworzenia lokalnych planów mających na celu zapewnienie specjalnych trawelerskich jednostek mieszkalnych, w tym miejsc postojowych. Samorządy lokalne nagminnie uchylają się jednak od realizacji lokalnych i krajowych planów trawelerskiego zakwaterowania. Co więcej, w latach 2008–2017 nie wykorzystywały 67% środków (105 mln euro) przyznanych im z budżetu centralnego na realizację polityki zakwaterowania rodzin trawelerskich. Wdrażanie tej polityki na poziomie lokalnym utrudnia także nastawienie lokalnej społeczności osiadłej, która jest niechętna próbom osiedlania Trawelerów w jej bliskim sąsiedztwie (więcej o kryzysie, jego przebiegu, przyczynach oraz wpływie na współczesny sposób życia Trawelerów zob. Radzewicz 2017).

tus gości, 9,3% wykluczyłyby ich z irlandzkiego społeczeństwa lub deportowało.

DROGA DO STATUSU MNIEJSZOŚCI ETNICZNEJ

Zapoczątkowany pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku rozwój gospodarczy Irlandii spowodował nasilenie procesów urbanizacyjnych. Kraj stracił swój wcześniejszy, w przeważającym stopniu wiejski charakter. Także Trawelerzy zaczęli przenosić się do miast, trawelerskie obozowiska stały się częścią krajobrazu irlandzkich miasteczek, co wzbudzało mieszane reakcje. Wśród Irlandczyków nasilił się antytraweleryzm, jednocześnie bieda i warunki, w jakich żyli Trawelerzy, wzbudziły zainteresowanie organizacji charytatywnych. Na początku lat sześćdziesiątych irlandzkie władze powołały rządową Komisję ds. Koczownictwa (The Commission on Itinerancy), która miała rozwiązać narastający „problem” koczujących Trawelerów. Powstawały raporty rządowe, na podstawie których tworzone strategie i inicjatywy kierowane do społeczności trawelerskiej.

Polityka społeczna wobec Trawelerów ewoluowała. Ewolucję tę interpretuje się jako przejście od podejścia asymilacyjnego, przez integracyjne do słabej wielokulturowości (m.in. Fanning 2012; Norris, Winston 2005). Raport ds. Koczownictwa, w którym tradycyjny sposób życia Trawelerów postrzegano jako anachronizm, a ich samych jako potomków osiadłych Irlandczyków, którym trzeba „pomóc” wrócić do osiadłego trybu życia, wprowadził politykę asymilacji ukierunkowaną bardziej na rozwiązanie „trawelerskiego problemu” niż problemów samych Trawelerów. Kwestii etniczności trawelerskiej nie poświęcano w raporcie wiele uwagi, znalazło się w nim stwierdzenie, że „koczownicy” nie stanowią odrębnej grupy etnicznej (CI 1963, s. 25). Po 1983 roku, w związku z opublikowaniem Raportu Zespołu ds. Rewizji Polityki wobec Ludu Wędrownego, społeczność trawelerska została uznana za określoną grupę w irlandzkim społeczeństwie. I choć wyraźnie odrzucono wcześniejsze asymilacyjne podejście na rzecz integracji, to rekomendowano rozwiązania w duchu asymilacji. Sprzeczność wynikała ze zbyt wąskiego rozumienia trawelerskiej odrębności kulturowej oraz uznania jej za wynik indywidualnego wyboru. Po raz pierwszy mówiono jednak o prawach Trawelerów, choć z perspektywy praw indywidualnych, a nie kolektywnych. Raport Specjalnej Grupy ds. Wspólnoty Wędrownej z roku 1995 niewątpliwie przyniósł przełom w polityce państwa irlandzkiego — położono w nim nacisk na nierówności dotyczące Trawelerów, podkreślając odrębność kulturową tej społeczności i potrzebę jej uznania. Zwrócono uwagę, że powszechna dyskryminacja, z jaką spotykają się Trawelerzy, ma podłoże rasistowskie. Zatrzymano się jednak o krok od uznania Trawelerów za mniejszość etniczną (Fanning 2012).

W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych trwały prace nad ustawodawstwem z zakresu przeciwdziałania dyskryminacji (*equality legislation*), co w wy-

sokim stopniu wynikało z chęci spełnienia kryteriów umożliwiających przystąpienie do międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka (Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkiej dyskryminacji rasowej). Powróciła zatem kwestia uznania Trawelerów za mniejszość etniczną. W toku prac legislacyjnych stworzono obowiązującą definicję, zgodnie z którą Trawelerzy to: „społeczność powszechnie nazywana Trawelerami, która postrzegana jest przez siebie i innych jako zbiorowość o wspólnej historii, kulturze oraz tradycji, w tym historycznej tradycji prowadzenia koczowniczego trybu życia na wyspie Irlandii”⁸ (zob. Radzewicz 2012, s. 238). Robbie McVeigh (2009) uważa, że powyższa definicja *de facto* uznaje Trawelerów za grupę etniczną.

Omawiając ewolucję podejścia irlandzkich władz do trawelerskiej etniczności, należy odwołać się do sprawozdań z realizacji postanowień i innych umów dotyczących praw człowieka, w których status etniczny Trawelerów był centralnym punktem odniesienia. Rozpoczęto od stanowiska „formalnie agnostycznego” (*formally agnostic*): ani wyraźnie nie potwierdzano, ani nie zaprzeczano trawelerskiej etniczności. Dowodzono, że ochrona należąca się członkom grup etnicznych w Irlandii istnieje, zgodnie z Konwencją (Equality Authority 2006). Później przysłała stanowcza odmowa uznania trawelerskiej etniczności. Podkreślano konieczność jedności społeczności trawelerskiej oraz organizacji reprezentujących Trawelerów jako warunku wstępnego przyznania statusu grupy etnicznej (IHRC 2013, s. 2). Ostatnie cztery lata to rozważanie przez irlandzkie władze kwestii przyznania statusu mniejszości etnicznej.

Instytucje zajmujące się ochroną praw człowieka w Irlandii wielokrotnie rekomendowały irlandzkim władzom uznanie społeczności trawelerskiej za mniejszość etniczną: Urząd ds. Równości (w 2006 i 2013 r.) oraz Irlandzka Komisja Praw Człowieka (w latach 2004, 2013, 2014, 2017). Także organy międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka od lat wzywały irlandzkie władze do uczynienia tego kroku. Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej od początku, czyli od 2004 roku, traktuje społeczność trawelerską jako mniejszość etniczną. Dwukrotnie, w latach 2005 i 2011, wezwał Irlandię do podjęcia konkretnych działań w kierunku formalnego uznania Trawelerów za mniejszość etniczną. W 2008 oraz 2014 roku podobne stanowisko zajął Komitet Praw Człowieka i wyraził zaniepokojenie w związku z niestosowaniem się przez Irlandię do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych 1966. W 2006 roku, po stanowczej odmowie ze strony Irlandii uznania trawelerskiej etniczności, Komitet Doradczy Rady Europy ds. Realizacji Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych ogłosił swoje stanowi-

⁸ „«Traveller community» means the community of people who are commonly called Travellers and who are identified (both by themselves and others) as people with a shared history, culture and traditions including, historically, a nomadic way of life on the island of Ireland”. Employment Equality Act 1998 (No. 21) to akt prawny, w którym definicja ta pojawiła się po raz pierwszy.

sko, w którym poparł uznanie Trawelerów za mniejszość etniczną. Podobnie postąpiły w 2015 roku inne organy monitorujące ONZ, czyli Komitet Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych oraz Komitet Praw Dziecka. W ostatnim apelu z roku 2016 Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej ponaglił władze irlandzkie, wzywając do jak najszybszego zakończenia prac nad przyznaniem Trawelerom statusu mniejszości etnicznej.

W 2014 roku w odpowiedzi na liczne wezwania krajowych i międzynarodowych organizacji praw człowieka oraz innych podmiotów działających na rzecz społeczności trawelerskiej kwestią odrębności etnicznej zajęła się Parlamentarna Komisja Wspólna ds. Sprawiedliwości, Obrony i Równości (The Houses of Oireachtas Joint Committee on Justice, Defence, and Equality). Wykazała brak argumentów przeciw oraz przytłaczającą liczbę argumentów za uznaniem Trawelerów za mniejszość etniczną i stanowczo zaapelowała do władz irlandzkich w tej sprawie (Raport JDE 2014, s. 15). Po publikacji tego dokumentu dwóch kolejnych ministrów ds. równości składało deklarację, że państwo irlandzkie w krótkim czasie uzna Trawelerów za mniejszość etniczną. W listopadzie 2014 roku minister Aodhán Ó Riordáin powiedział, że wydarzy się to w ciągu pół roku. Kilka miesięcy później irlandzki parlament poddał głosowaniu rekomendację przyznania Trawelerom statusu mniejszości etnicznej, lecz została ona odrzucona. Po wyborach parlamentarnych w 2016 roku Minister ds. Równości David Stanton wypowiedział następujące zdanie: „Trzeba pozyskać serca i umysły populacji osiadłej, zanim trawelerska etniczność może zostać uznana”. Słowa ministra zostały odebrane przez trawelerskie organizacje jako krok w tył w staraniach o status grupy etnicznej. W styczniu 2017 roku powstała kolejna parlamentarna komisja wspólna do spraw trawelerskiej etniczności. Wezwano do natychmiastowej zmiany statusu prawnego społeczności trawelerskiej — z grupy społecznej na grupę etniczną. Padła kolejna deklaracja ze strony irlandzkich władz, tym razem miała to być kwestia tygodni. Deklarację spełniono. Niewątpliwie przyczyniła się do tego presja międzynarodowa. Komisja Europejska zagroziła wszczęciem dochodzenia wobec Irlandii w kwestii kardynalnie złej sytuacji społeczności trawelerskiej. Duże znaczenie miała również niezwykle determinacja ruchu trawelerskiego.

Trawelerska mobilizacja polityczna była reakcją na antytraweleryzm, od lat sześćdziesiątych rozprzestrzeniający się na niespotykaną wcześniej skalę, oraz na asymilacyjną politykę państwa irlandzkiego. Elementem tej polityki były likwidacje trawelerskich obozowisk, legalnych i nielegalnych, powstających na obrzeżach irlandzkich miast i miasteczek. Eksmisje trawelerskich rodzin przez władze lokalne i irlandzką policję (*Gardai*) były prowadzone w duchu tzw. *get tough policy*, czyli polityki twardej ręki (Joyce, Farmer 2000; Helleiner 2003). Trawelerów przeganiano z miejsca na miejsce, izolowano ich obozowiska, sytuowano je w niebezpiecznych i niezdrowych rejonach na obrzeżach miast. Wraz z industrializacją Irlandii wzrastał popyt na ziemię, dlatego liczba miejsc publicznych, na których Trawelerzy mogli koczować, systematycznie malała. Na-

tomiast w 2002 roku wprowadzono tzw. *the trespass law*, które w istocie skryminalizowało praktykowanie nomadyzmu w Irlandii (Radzewicz 2016, s. 83)⁹.

Ruch trawelerski stanowił ponadto element szerszej mobilizacji w latach sześćdziesiątych grup cygańskich i wędrownych w Europie, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii (Acton 1974). Wiązało się to także z prowadzoną przez irlandzki Kościół katolicki Katolicką Misją dla Koczowników (Catholic Mission to Itinerants) oraz powstałym, zgodnie z rekomendacjami Raportu Komisji ds. Koczownictwa z 1963 roku, Ruchem Osiedlenia Koczowników (Intinerant Settlement Movement — ISM), którego głównym celem była „pomoc Trawelerom w przechodzeniu na tryb osiadły” (Ni Shuinéar 1997; Bhreatnach 2007). Można wyróżnić cztery fazy rozwoju tego ruchu. Pierwsza to wyłonienie się i okres dominacji w nim osób osiadłych w latach 1960–1979 — ważny wówczas czynnik to wspomniany rządowy Raport Komisji ds. Koczownictwa. Druga faza przypada na lata 1980–1994, wiąże się z Raportem Zespołu ds. Rewizji Polityki wobec Ludu Wędrownego z 1983 roku. Trzecia faza rozpoczęła się w 1995 roku wraz z raportem Specjalnej Grupy ds. Wspólnoty Wędrownej i trwała mniej więcej do roku 2004. Charakterystyczne dla tego okresu było partnerskie współdziałanie osiadłych i trawelerskich aktywistów. Faza czwarta to prężna działalność organizacji kierowanych przez samych Trawelerów (Pohjolainen 2013).

Warto odnotować wysoki udział w ruchu kobiet, liderek społeczności lokalnych, również na poziomie krajowym i europejskim. Wiąże się to między innymi z tradycyjną rolą kobiet trawelerskich jako rzeczniczek swoich rodzin. Współczesny ruch trawelerski nie boi się trudnych tematów, prowadzone są kampanie o depresji, przemocy wobec kobiet, prawach osób LGBT oraz mediacje wewnątrz społeczności w przypadku konfliktów klanów rodzinnych. Trzeba podkreślić rolę ruchu trawelerskiego w tworzeniu irlandzkiego ruchu antyrasistowskiego, a także w oddolnym kształtowaniu współczesnej irlandzkiej polityki wielokulturowości (Lentin 2012). Niewątpliwie największym osiągnięciem jest sukces kampanii na rzecz przyznania statusu mniejszości etnicznej.

Walka o przyznanie statusu mniejszości etnicznej ma bardzo interesującą historię. Cechuje ją przede wszystkim ogromne zaangażowanie wielu trawelerskich i nietrawelerskich aktywistów. W przeszłości część organizacji trawelerskich nie opowiadała się za zmianą statusu, między innymi pod wpływem dawnych działaczy Ruchu Osiedlenia Koczowników. Przeciw uznaniu Irlandzkiej Trawelerów za mniejszość etniczną publicznie wypowiadał się pierwszy trawelerski burmistrz miasta Tuam. Bał się, że status pogorszy i tak już nie najlepsze relacje z nie-Trawelerami (Brandt 2013). Intensyfikacja i profesjonalizacja kampanii prowadzonej przez koalicję czterech głównych trawelerskich or-

⁹ Wejście na teren publiczny lub prywatny bez zgody właścicieli (władz lokalnych w przypadku terenu publicznego) przestało być wykroczeniem cywilnym, a stało przestępstwem, za które grożą surowe kary: konfiskata przyczepy lub kampera, 3000 euro grzywny, a nawet miesięczny pobyt w więzieniu.

ganizacji — Pavee Point Traveller and Roma Centre, Irish Traveller Movement, National Traveller Women Forum oraz Mincéirs Whiden — oraz pogłębiający się od lat kryzys krajowej strategii trawelerskiego zakwaterowania znacząco przyczyniły się do konsolidacji ruchu trawelerskiego i spowodowały, że głosy przeciwko przyznaniu statusu mniejszości etnicznej w końcu całkiem zamilkły. W kampanii wykorzystywano różne metody, między innymi: działania uświadamiające Trawelerom potrzebę zmiany statusu prawnego, demonstracje, petycje, lobbing krajowy i międzynarodowy.

W ostatniej dekadzie można mówić o powszechnej zgodzie w ruchu trawelerskim. Przyznanie statusu stało się orężem Trawelerów w walce o równe prawa w irlandzkim społeczeństwie. Odnotować należy działalność trawelerskiego aktora Johna Connora. Zainicjowana przez niego w 2016 roku inicjatywa *The Traveller History Project*¹⁰, która ma na celu archiwizację folkloru i historii Trawelerów z myślą o włączeniu do Narodowych Zbiorów Folklorystycznych (National Folklore Collection UCD), może pomóc w odkrywaniu trawelerskich korzeni. Na początek powstała seria dokumentów poświęconych historii oraz sytuacji społecznej Trawelerów. Zostały one pokazane w irlandzkiej telewizji publicznej w godzinach największej oglądalności. Wywołały debatę publiczną, która pomogła „zdobyć serca i umysły” niektórych osiadłych Irlandczyków, w tym parlamentarzystów i członków rządu.

Droga do przyznania Trawelerom statusu mniejszości etnicznej była długa: od całkowitego ich wyłączenia z procesu decyzyjnego, poprzez wymuszoną eksmisjami konfrontację, aktywne działania trawelerskich i osiadłych aktywistów, do podjęcia próby partnerstwa pod koniec lat dziewięćdziesiątych, która zakończyła się fiaskiem kampanii Obywatel Traweler¹¹. Kolejną fazę, trwającą mniej więcej od 2005 roku, można określić: „między konfrontacją a próbą współpracy”. Poprawę sytuacji społecznej Irlandzkich Trawelerów można dostrzec w obszarach zdrowia i edukacji, w sferach zatrudnienia oraz mieszkalnictwa uzyskano bardzo słabe wyniki. W przemówieniach z okazji przyznania Trawelerom statusu mniejszości etnicznej irlandzki premier Kenny i w większości parlamentarzyści wyrazili nadzieję, że nowy status przyniesie przełom i „prawdziwie partnerską” relację między państwem irlandzkim a ruchem trawelerskim. Czas pokaże, czy tak się stanie. Irlandzki rząd zakończył niedawno prace nad nową krajową strategią w ramach polityki EU Roma 2020 (National Traveller and Roma Strategy 2017–2021). W ocenie organizacji trawelerskich choć nowa strategia oferuje możliwości poprawy sytuacji Trawelerów w Irland-

¹⁰ Projekt realizowany jest przez grupę młodych trawelerskich aktywistów we współpracy z historykami. Ma on niewątpliwie przełomowy charakter, gdyż po raz pierwszy Trawelerzy sami zbierają informacje o sobie i odkrywają trawelerską historię.

¹¹ Kampania Obywatel Traweler zakończyła się przed czasem w związku z wprowadzeniem bez konsultacji wspomnianego *the trespass law*, szczególnie dotkliwego z tego względu, że w tym czasie ponad tysiąc trawelerskich rodzin koczowało na dziko, czekając na przyznanie im oficjalnego zakwaterowania.

dii, to jednak brakuje w niej jasnych i przejrzystych mechanizmów gwarantujących jej realizację (zob. Pavee Point 2018)¹². Po przyznaniu statusu oczekiwania są większe. Jest wiele spraw, nad którymi wciąż trzeba się wspólnie pochylić.

OBAWY I OCZEKIWANIA WOBEC STATUSU MNIJSZOŚCI ETNICZNEJ

Na koniec chciałabym odwołać się do wyników badań własnych w społeczności trawelerskiej z miasta Galway w zachodniej Irlandii¹³. Kwestia starań o uzyskanie statusu mniejszości etnicznej pojawiła się w tym badaniu jako kluczowa. Dlatego od pewnego momentu zaczęłam pogłębiać ten wątek i pytać Trawelerów z Galway o to, czy słyszeli o staraniach o status, jaki mają do nich stosunek oraz czy i dlaczego chcą być uznani za mniejszość etniczną. Wnioski z przypadku Trawelerów z Galway wyraźnie dowodzą powstania świadomości etnicznej, która jest rezultatem aktywnej działalności na poziomie lokalnym. Od ponad dwudziestu lat w Galway istnieje organizacja Galway Traveller Movement (GTM). Związani z nią trawelerscy i nie-trawelerscy działacze odegrali znaczącą rolę w kształtowaniu i rozbudzeniu ideologicznej więzi etnicznej. Trawelerscy z Galway są bardziej „zaktywizowani” niż na przykład w mieście Limerick, gdzie wciąż brak lokalnej organizacji trawelerskiej.

Trawelerscy z Galway w większości przypadków słyszeli „coś” o staraniach w tym zakresie i byli nastawieni pozytywnie, niewielu nie chciało statusu lub miało mieszane uczucia. Większość Trawelerów i Trawelerek popierała te starania i chciałyby, aby społeczność trawelerska została formalnie uznana przez państwo irlandzkie za mniejszość etniczną. W związku z niedawnym przyznaniem statusu można pokusić się o zinterpretowanie wniosków z badań w kategoriach trawelerskich oczekiwań i obaw wobec zmiany ich położenia prawnego.

Można utworzyć trzy kategorie powodów, dla których Trawelerscy z Galway nie chcieli statusu mniejszości etnicznej: brak przekonania, że różnią się wy-

¹² Organizacje trawelerskie wyraziły zadowolenie, że nowa strategia zawiera wyraźne ramy dla nowej polityki w wielu obszarach tematycznych. Zwrócono jednak uwagę między innymi na brak podstawowych danych umożliwiających monitorowanie równości etnicznej oraz rygorystycznych zasad monitorowania i oceny nowej strategii, a także brak konkretnych działań w kwestii rozwiązania pogłębiającego się kryzysu zakwaterowania rodzin trawelerskich. Więcej na ten temat (zob. Pavee Point 2018).

¹³ Badania zostały przeprowadzone na użytek mojej pracy doktorskiej pt. „Prawo do drogi. Przypadek Trawelerów z miasta Galway” napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jacka Kurczewskiego w ISNS UW. Ich celem było poznanie, opisanie i zrozumienie przypadku społeczności trawelerskiej z Galway w kontekście prawa do tradycyjnego sposobu życia opartego na nomadyzmie. Jakościowe badania terenowe zrealizowałam w perspektywie konstruktywistycznej teorii ugruntowanej (Charmaz 2009) oraz w myśl zasady triangulacji metod. Główny piętnastomiesięczny pobyt w tzw. terenie miał miejsce w latach 2013–2014. Dwie dodatkowe wizyty badawcze odbyłam w latach 2015–2016. Zebrałam obszerny materiał badawczy, między innymi 60 wywiadów pogłębionych (W) z Trawelerami i nie-Trawelerami z miasta Galway, 3 wywiady fokusowe (F) z Trawelerami oraz wiele obserwacji etnograficznych. W analizie zebranego materiału wykorzystałam elementy teorii prawa Leona Petrażyckiego.

starczająco od reszty Irlandczyków, brak wiary w możliwość zmiany oraz strach, że przez uzyskanie statusu utracą irlandzką tożsamość i w ten sposób ich sytuacja pogorszy się jeszcze bardziej. Wśród trawelerskich rozmówców wyróżniała się niewielka grupa — młode Trawelerki, które nie słyszały wcześniej o dążeniach do uzyskania statusu mniejszości etnicznej w Irlandii, nie miały zdania na ten temat.

Mieszane uczucia najczęściej mieli mężczyźni, którzy doświadczyli dyskryminacji na rynku pracy. Poniżej przytaczam dwa przykłady z wywiadu fokusowego przeprowadzonego z grupą trawelerskich mężczyzn, którzy barwnie opisują „skutki” dotychczasowej irlandzkiej polityki wobec trawelerskiej etniczności:

Ciężko jest znaleźć pracę. Aplikowałem o tyle różnych, że straciłem już rachubę. Poszedłem w końcu do pośrednika, do FAS. Powiedziałem: „Nie mogę znaleźć pracy, próbowałem wszystkiego. Czy możecie mi jakoś pomóc?”. Odpowiedzieli: „Ok, wypełnij ten formularz”. I była w nim do wypełnienia [rubryka — E.R.] pochodzenie i takie tam. I było tam [wymienione — E.R.] Irlandzki Traweler. I ja mówię, „Nie będę tego zaznaczał bo, mówię im, że to identyfikuje mnie jako Trawelera”. Odpowiedzieli mi na to: „Musisz to zaznaczyć, bo to nam pomoże”. Więc mówię im: „Co? Jak ma to pomóc? Komu to pomoże? Wybrałem irlandzkie [pochodzenie — E.R.], a ona mówi: „Nie możesz znaczyć irlandzkie, bo jesteś Irlandzkim Trawelerem”. Ale ja byłem tyle razy dyskryminowany [starając się o pracę — E.R.], tyle że ona tego nie wiedziała. Powiedziała tak po prostu „bo jesteś Irlandzkim Trawelerem”. No i mówię dalej: „Ale jak ma mi to pomóc znaleźć pracę? Irlandzki Traweler i co z tego? Chcę tylko dostać pracę”. Zapytałem ją, od kiedy się takie rzeczy zaznacza. Odpowiedziała mi: „O, tak zawsze było”. Ale nawet nasz własny rząd, nasi ludzie, którzy nam pomagają... Jeśli chodzi o tę grupę etniczną... Jeśli jesteśmy grupą etniczną, to dobra, zaznaczę to, bo cieszę się z tego. Irlandzki Traweler? Jestem Irlandczykiem i urodziłem się w tym kraju. Pochodzę z tego kraju, więc powinienem zaznaczyć tylko irlandzkie [pochodzenie — E.R.]. Podobnie było jak starałem się o paszport. W formularzu paszportowym też musiałem zaznaczyć. Zastanowiło mnie to i wydało mi się podejrzane, więc odmówiłem. Powiedziałem: „Nie, nie zaznaczam tego”. Zauważyłem jeszcze jeden podobny formularz i wkurzyłem się na dobre. Mówię: „Nie ma mowy, nie wypełniam tego”. [M5, 38, F]¹⁴

Wprowadzili takie prawo w angielskiej piłce nożnej, że chociaż jeden lub dwóch piłkarzy w składach zespołów musi pochodzić z tego kraju bo... okazało się, myślę, że to chodziło o Arsenal, że nie mieli żadnego angielskiego gracza. No i EFA [Angielska Federacja Piłkarska — E.R.] mówi do nich: „Słuchajcie, taka praktyka niszczy drużynę narodową, więc musicie mieć określoną liczbę [angielskich piłkarzy w składzie — E.R.]. Jakby coś takiego zrobili z Trawelerami, to po jakimś czasie byłoby o wiele więcej wykwalifikowanych, pracujących w różnych miejscach, wykonujących prace, do których brakuje ludzi. Tak się pewnie nigdy nie zdarzy, ale myślę, że jakby takie prawo było, nieważne, o jaką pracę chodzi, musisz zatrudnić Trawelera. [M3, 32, F]

Powszechna dyskryminacja Trawelerów na rynku pracy sprawia, że boją się ujawniać swoje pochodzenie. Pierwszy przykład zwraca uwagę na „nie-

¹⁴ Cytaty z wypowiedzi oznaczam numerem, podaję płeć i wiek rozmówcy oraz symbol techniki badania.

spójność” dotychczasowej irlandzkiej polityki wobec trawelerskiej etniczności. Choć władze długo uchylały się od przyznania statusu mniejszości etnicznej, to już w 2006 kategorię „Irlandzki Traweler” wprowadzono do spisu powszechnego. W ostatniej dekadzie coraz więcej rządowych agend zaczęło zbierać dane dotyczące przynależności do społeczności trawelerskiej. Dotychczas jednak okazywało się to mało pomocne. Trudno się dziwić, że coraz więcej Trawelerów, tak jak w drugim przykładzie, zauważa potrzebę działań afirmatywnych.

Odpowiedzi Trawelerów, którzy chcieliby zostać uznani za mniejszość etniczną, można zinterpretować jako oczekiwania bądź nadzieje zmiany na lepsze. Część uważała, że gorzej już być nie może, więc nie ma po co obawiać się nowego statusu. Najwięcej odpowiedzi dotyczyło tego, że status przyczyni się do wzmocnienia ochrony prawnej.

Będzie łatwiej dochodzić swego, jak prawo będzie po naszej stronie. [M, 35, F]

Nie czuję się, że prawo mnie teraz chroni. [M, 32, W]

Więcej uprawnień. Da nam więcej uprawnień i będą musieli uznać różne rzeczy. [K, 42, F]

Myszę, że byłoby wspaniale, jakby Trawelerzy zostali [uznani za mniejszość etniczną — E.R.] i zostawiono im ich kulturę, a nie próbowano im ją odebrać. Trawelerzy są Trawelerami i wielu z nas całe swoje życie przeżyło w przyczepach. Ta cała gadka o [zamieszkananiu w — E.R.] domach itd., wielu naszych ludzi straciło dużo z naszej kultury. [M, 62, W]

Chodzi o to, żeby zachować kulturę [...]. Powinni nam w końcu pozwolić kontynuować naszą kulturę. [K, 47, W]

Trawelerzy z Galway pragnęli, by status przyniósł ich społeczności więcej uprawnień. Sądziли, że wraz z nim łatwiej będzie podtrzymać własną kulturę. Poniższy przykład mówi z kolei o oczekiwaniu, że pomocny będzie w walce z dyskryminacją i rasizmem:

Będzie się miało narzędzie do walki z dyskryminacją i rasizmem: „Nie chcę tu żadnych Trawelerów i nigdy nie chciałem”. Ale jak pojawi się ta grupa etniczna i ktoś tak powie, to cię mamy, gościu. Zostaniesz oskarżony [o dyskryminację — E.R.]. I może nawet zostaniesz skazany. [...] Dyskryminacja wobec Trawelerów, którą człowiek spotyka na każdym kroku, to jest jawny rasizm, jakby i jeśli uznają naszą etniczność, wtedy ludzie przestaną być bezkarni i najwyższy czas na to. [M, 32, F]

Niektórzy liczyli, że jako mniejszość etniczna będą lepiej traktowani przez resztę społeczeństwa:

Więc miejmy nadzieję. Nie można być tego zbyt pewnym, ale mam taką nadzieję, że to pomoże, że przełamię wiele barier między społecznościami. [...] Że zaczniemy się wzajemnie bardziej wspierać w życiu i przestaniemy nosić to złe imię i słyszeć wkółko „Nie chce cię tu widzieć”, „Nie chcemy Was tu”. To powinno się skończyć. [K, 46, W]

Wciąż wielu Trawelerów ukrywa swoje pochodzenie, więc może to [status — E.R.] pomoże im zacząć myśleć bardziej pozytywnie o sobie. [K, 46, W]

Pojawiła się nadzieja, że status mniejszości etnicznej będzie sprzyjał poprawie relacji z nie-Trawelerami, przysporzy społeczności szacunku, co z czasem poprawi samoocenę Trawelerów i ukrywający swoje pochodzenie nie będą musieli tego już robić.

KONKLUZJE

Czas pokaże, co przyniesie Trawelerom przyznanie statusu mniejszości etnicznej. Czy spełnią się oczekiwania Trawelerów z Galway? Na forach internetowych irlandzkich gazet oraz w mediach społecznościowych w reakcji na ten akt rozlała się fala antytraweleryzmu. Można powiedzieć, że uzasadnione były obawy niektórych Trawelerów, iż ich sytuacja jeszcze się pogorszy. Niezbyt dobrą organizację uroczystości z okazji oficjalnego przyznania statusu, to jest niewpuszczenie do parlamentu Trawelerów, którzy z różnych stron kraju przejechali do Dublina i musieli świętować w deszczu, niektórzy zinterpretowali jako pozostałość po dotychczasowej paternalistycznej lub wręcz rasistowskiej polityce państwa irlandzkiego. Może nie zdawano sobie sprawy ze skali trawelerskiej mobilizacji etnicznej, ale reakcja ze strony Trawelerów pokazuje, jak wielkie znaczenie symboliczne miało dla nich to wydarzenie. Jednak zapewne nie stanie się ono magiczną różdżką. Społeczność trawelerska wciąż jest na „drodze do uznania i praw” — jak głosi jedno z trawelerskich haseł (*The Road to Recognition and Rights*). Status mniejszości przyniósł więcej instrumentów w walce z rasizmem i dyskryminacją. Czy pomoże w przełamywaniu podziału między osiadłymi i Trawelerami? Może w dłuższej perspektywie...

Długoletnia polityka negacji trawelerskiej etniczności przez niektórych badaczy została określona jako bezprecedensowa w Europie oraz w historii prawa międzynarodowego (McVeigh 2008, 2013). Jednocześnie jej niedawny koniec wydaje się czymś wyjątkowym na tle wzrostu nastrojów nacjonalistycznych i rasistowskich, które przejawia część europejskich polityków na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym. W niektórych krajach stały się one wręcz filarem polityki władz. Tym samym Irlandia również w tej kwestii pozostaje „zieloną wyspą”. Przyznanie Trawelerom statusu mniejszości etnicznej stawia pytanie o tożsamość trawelerską i rozpoczyna nowy etap w jej konstruowaniu. Oficjalne uznanie za mniejszość etniczną, a także rezultaty najnowszych badań genetycznych sprawiają, że powraca pytanie nie tylko o nowoczesną tożsamość Irlandzkich Trawelerów, ale i o to, co oznacza dziś bycie Irlandczykiem.

BIBLIOGRAFIA

Acton Thomas, 1974, *Gypsy Politics and Social Change: The Development of Ethnic Ideology and Pressure Politics among British Gypsies from Victorian Reformism to Romany Nationalism*, Routledge and Kegan Paul, London.

- Acton Thomas, 1994, *Categorising Irish Travellers*, w: May McCann, Seamus Ó Síocháin, Joseph Ruane (red.), *Irish Travellers: Culture and Ethnicity*, The Institute of Irish Studies (The Queen's University Belfast), Belfast.
- Banasiak Bogdan, 1988, *Ogród koczownika. Deleuze — rizomatyka i nomadologia*, „Colloquia Communia”, nr 1–3, s. 253–270.
- Barth Fredric, 2004, *Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych*, w: Marian Kempny, Ewa Nowicka (red.), *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bhreatnach Aoife, 2007, *Becoming Conspicuous: Irish Travellers, Society and the State 1912–70*, University College Dublin Press, Dublin.
- Brandi Silvia, 2013, „The intra-Traveller debate on ‘Traveller ethnicity’ in the Republic of Ireland: A critical discourse analysis”, PhD Thesis, University College Cork, Cork.
- Charmaz Kathy, 2009, *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, tłum. Barbara Komorowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Delaney Paul, 2003, *A Sense of Place: Travellers, Representation and Irish Culture*, „The Republic”, nr 3, s. 79–89.
- Donahue Mark, McVeigh Robbie, Ward Maureen, 2005, *Misli, Crush, Misli. Irish Travellers and Nomadism: A Research for the Irish Travellers Movement and Traveller Movement (Northern Ireland)*, ITM, Dublin.
- Fanning Bryann, 2012, *Racism and Social Change in the Republic of Ireland*, Manchester University Press, Manchester (wyd. 2).
- Foster Robert, 1988, *Modern Ireland: 1600–1972*, Allen Lane, London.
- Gilles Deleuze, Félix Guattari, 1986, *Nomadology: The War Machine*, Semiotexte, New York.
- Gmelsh Sharon, 1975, *Tinkers and Travellers*, O'Brian Press, Dublin.
- Gmelsh George, Gmelsh Sharon, 1976, *The Emergence of an Ethnic Group: The Irish Tinkers*, „Anthropological Quartely”, t. 49(9), s. 225–238.
- Helleiner Jane, 2003, *Irish Travellers: Racism and the Politics of Culture*, University of Toronto Press, Toronto.
- Lentin Ronit, 2012, *Turban, Hijabs and Other Differences: ‘Integration from below’ and Irish Interculturalism*, „European Journal of Cultural Studies”, t. 15(2), s. 226–242.
- McDonagh Rosaleen, 2017, *Why Ethnic Status Matters: A Traveller View*, „The Irish Times”, 1 marca.
- MacGréil Michael, 2010, *Emancipation of the Travelling People*, National University of Ireland, Maynooth.
- MacLaughlin Jim, 1995, *Travellers and Ireland: Whose Country? Whose History?*, Cork University Press, Cork.
- MacLaughlin Jim, 1999, *Nation-Building, Social Closure and Anti-Traveller Racism in Ireland*, „Sociology”, t. 33(1), s. 129–151.
- McVeigh Robbie, 2007, *Ethnicity Denial and Racism: The Case of Government of Ireland Against Irish Travellers*, „Translocations: The Irish Migration, Race and Social Transformation Review”, t. 2(2), s. 90–131.
- McVeigh Robbie, 2008, *The ‘Final Solution’: Reformism, Ethnicity Denial and the Politics of Anti-Travellerism in Ireland*, „Social Policy”, t. 7(1), s. 91–102.
- MacVeigh Robbie, 2013, *Denying Traveller Ethnicity Makes Ireland a Rogue State*, „thejournal.ie”, 15 lutego.
- Mayall David, 1988, *Gypsy-Travellers in Nineteenth-Century Society*, Cambridge University Press, Cambridge.
- McCann May, Ó Síocháin Seamus, Ruane Joseph (red.), 1994, *Irish Travellers: Culture and Ethnicity*, The Institute of Irish Studies (The Queen's University Belfast), Belfast.

- Ni Shuinéar Sinead, 1997, *Why Do Gaujos Hate Gypsies So Much? A Case Study*, w: Thomas Acton (red.), *Gypsy Politics and Traveller Identity*, University of Hertfordshire Press, Hatfield.
- Norris Michelle, Winston Nessa, 2005, *Housing and Accommodation of Irish Travellers: From Assimilation to Multiculturalism and Back Again*, „Social Policy & Administration”, t. 39(7), s. 802–821.
- Okely Judith, 1983, *The Traveller-Gypsies*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Okely Judith, 1994, *An Antropological Perspective on Irish Travellers*, w: May McCann, Seamus Ó Síocháin, Joseph Ruane (red.), *Irish Travellers: Culture and Ethnicity*, The Institute of Irish Studies (The Queen’s University Belfast), Belfast.
- Pohjolainen Laura, 2013, *The Traveller Struggle: Past, Present & Future A Report Examing Traveller Activism*, Mincéir Whiden Publication, Quin.
- Radzewicz Edyta, 2012, *O irlandzkich trawelerach i ich rodzinach*, „Societas/Communitas”, nr 1.
- Radzewicz Edyta, 2016, *O Irlandzkich Trawelerach i nomadyzmie*, „Studia Migracyjne — Przegląd Polonijny”, nr 4.
- Radzewicz Edyta, 2017, „Prawo do drogi. Przypadek Trawelerów z miasta Galway”, niepublikowana praca doktorska, Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski.
- Rao Aparna, 1987, *The Concept of Peripatetics: An Introduction*, w: Aparna Rao (red.), *The Other Nomads: Peripatetic Minorities in Cross-Cultural Perspective*, Böhlau, Cologne–Vienna.

Dokumenty i raporty

- AITHS — All Ireland Traveller Health Study, All Ireland Traveller Health Study: Our Geels, School of Public Health, Physiotherapy and Population Science, University College Dublin, September 2010.
- Central Statistics Office, Census 2016 Profile 8 Irish Travellers, Ethnicity and Religion, October 2017.
- CI — Commission on Itinerancy, Report of the Commission on Itinerancy, Dublin: The Stationery Office; 1963. 167p.
- Employment Equality Act 1998 (No. 21).
- Equality Authority, Traveller Ethnicity A Equality Authority Report, Dublin, March 2006.
- ECRI — European Commission Against Racism and Intolerance, ECRI Report on Ireland (fourth monitoring cycle), February 2013.
- European Committee of Social Rights (ERRC v. Ireland ECSR decision, May 2016).
- Housing (Traveller Accommodation) Act, 1998.
- The Housing (Miscellaneous Provisions) Act 2002.
- IHRC — Irish Human Rights Commission, Presentation to Joint Oireachtas Committee on Justice, Defence and Equality on Traveller Ethnicity, November 2013.
- JODE — Joint Oireachtas Committee on Justice, Defence and Equality Report on the Recognition of Traveller Ethnicity, April 2014.
- JODE — Joint Oireachtas Committee on Justice, Defence and Equality Report on Recognition of Traveller Ethnicity, June 2017.
- Pavee Point Traveller and Roma Centre, Presentation to the Oireachtas Committee on Housing and Homelessness, May 2016.
- Pavee Point Traveller Roma Centre, Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategy in Ireland: Focusing on structural and horizontal preconditions for successful implementation of the strategy, March 2018.
- TF — Task Force on the Travelling Community, Report of the Task Force on the Travelling Community, Dublin: The Stationery Office; 1995.

IRISH TRAVELLERS AND ETHNIC MINORITY STATUS

Edyta Radzewicz
(University of Warsaw)

Summary

The Irish Travellers, a native, traditionally migratory group, were recently accorded formal recognition in the Republic of Ireland, ending more than three decades of political negation of Traveller ethnicity by the Irish authorities. Awarding the Travellers the status of ethnic minority should lead to changes in state policy, which previously perceived the Travellers and their way of life in terms of a social problem; above all, there should now be hope for a new, more equal social position for the Travellers in today's increasingly diverse Ireland. The author discusses the mobilization of the Irish Travellers and the circumstances of their being awarded ethnic minority status. She also considers the Travellers' attitudes to the question, on the basis of her own field work conducted among the Traveller community in Galway in western Ireland.

Key words / słowa kluczowe

Irish Travellers / Irlandzcy Trawelerzy, ethnic mobilization / mobilizacja etniczna, ethnic minority status / status mniejszości etnicznej, identity politics / polityka tożsamości